

ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

А.З.ПІДГОРНИЙ, Т.С.КОРОЛЬОВА

Ефективна діяльність вищих закладів освіти, її вплив на економіку країни, соціальну структуру населення, духовну культуру нації неможлива без стійкого економічного стану ВНЗ, без забезпечення їх матеріально-фінансовими ресурсами для функціонування всього комплексу навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи. Тому зрозуміло, чому у проекті "Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті", розробленому Міністерством освіти і науки та АПН України, визначено, що система фінансового забезпечення освіти має створити стабільні передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня української нації [1, 4].

Формування економічної інфраструктури ВНЗ в сучасних умовах відбувається на фоні становлення ринкових відносин в країні, перебудови освіти в цілому і вищої освіти зокрема [2].

Одним з головних питань функціонування ВНЗ є формування коштів на підготовку фахівців, джерелами яких виступають державний бюджет, кошти населення, організацій і установ. У 1999/2000 н.р. держава виділила кошти на навчання 55 відсотків студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації, решта навчалась за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб (43 %), коштів галузей (1,6 %) та місцевих бюджетів (0,4 %).

При цьому треба враховувати, що бюджетні кошти, які надаються державою не відшкодовують в повній мірі витрат на підготовку фахівців за державним замовленням. Такі витрати, як придбання обладнання, навчальної та наукової літератури, капітальний та поточний ремонт та інші, без яких навчання студентів неможливо, здійснюється повністю за рахунок позабюджетних коштів. Тобто, для забезпечення якісного навчання студентів за державним замовленням фактично залучається

частка коштів студентів-платників. Таким чином держава перекладає частку своїх зобов'язань на населення.

Таке положення призводить до того, що вищі навчальні заклади об'єктивно змушені підвищувати розмір плати за навчальні послуги, що в сучасних умовах набуває не тільки економічного, а й соціального значення, оскільки платне навчання може перевести питання про посилення освіти в коло проблем, які визначають соціально-економічну рівновагу суспільства.

Доступність освіти – це своєрідний лакмусовий папірець, на якому перевіряється ставлення населення до нових умов життя [3]. Тому Україна повинна спрямовувати свої шляхи до забезпечення безплатного навчання, як це робиться в країнах східної Європи. На жаль, проектом Національної доктрини, яка визначає розвиток освіти в країні на XXI століття, передбачається збереження діючої системи платного навчання в державних ВНЗ.

Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є бюджетні кошти та кошти юридичних і фізичних осіб. При цьому передбачається встановлення державних нормативів видатків на навчання в залежності від рівня освітянських послуг. Що ж стосується індивідуальної оплати навчання, така норма у Доктрині не передбачається. Таке положення буде сприяти продовженню існуючої практики, коли розмір оплати за навчання визначається не реальними витратами на навчання і не якістю освітянських послуг, а кон'юнктурою, тимчасовою привабливістю окремих спеціальностей.

З нашої точки зору необхідне чітке розмежування цілей і завдань розвитку освіти у перспективі і поточних проблем освіти в країні. Оскільки Україна сьогодні позбавлена можливості переходу на безплатне навчання, завдання держави зараз полягає у максимальному нівелюванні негативного впливу на суспільство цього чиннику.

Ця проблема, з нашої точки зору, має такі рішення: 1) держава повинна підвищити розмір фінансування вищої освіти до рівня, необхідного для повноцінного якісного навчання студентів за державним замовленням; 2) розмір плати за навчання в державних ВНЗ потребує державного регулювання, тобто визначення єдиних підходів до вартості навчання всіх студентів, і тих хто навчається за державним замовленням, і тих хто за контрактом з диференціюванням за фаховими напрямками (технічні, гуманітарні).

Ми вважаємо, що одним з головних завдань у цьому напрямі на сучасному етапі є розробка економічних моделей вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, які б давали чітку картину взаємозв'язку навчальних, виховних, науково-дослідних функцій ВНЗ з обсягами фінансування. Економічні моделі повинні стати основою для розробки не нормативів як таких, а гнучкої методики обчислювання вартості навчання, яка б давала змогу визначати не тільки собівартість навчання в окремих ВНЗ, але й суспільно-необхідні витрати на освіту. Розроблена з використанням комп'ютерних програм, вона надасть можливість оперативно враховувати інфляційні зміни, необхідність оновлення та модернізації навчального та наукового обладнання, інноваційні процеси в освітянській діяльності.

Дослідження, які проводились в цьому напрямі, або безнадійно застаріли, або не відбивають всього різноманіття сучасних соціально-економічних процесів, змін у структурі, ідеології та технології освіти. Зокрема нових підходів у розрахунку вартості навчання потребує впровадження дистанційної форми навчання, та інші новації.

На наш погляд, розраховані з допомогою такої методики нормативи, повинні стати, по-перше, основою для визначення обсягів державного фінансування, по-друге, бути орієнтиром договірних цін при укладанні договорів на навчання з фізичними та юридичними особами, по-третє, вони дозволять встановлювати обґрунтовані розміри позик при наданні

кредитів студентам. Крім означених вище соціальних мотивів це дасть можливість абітурієнтам обирати майбутню спеціальність не за вартістю навчання в тому чи іншому університеті, а за особистим бажанням та здібностями.

Невикористаною формою фінансового забезпечення освіти є залучення коштів підприємницьких структур на основі спонсорства і утворення спеціальних освітніх фондів, які могли б стати важливим результатом інтеграції освіти і підприємницьких структур, для чого необхідно послабити податковий тиск на останні з боку держави. В проєкті Доктрини відзначається необхідність відпрацювання механізмів пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання. Слід додати, що діюча система оподаткування також не стимулює і юридичних осіб для направлення частки свого прибутку до соціальної сфери. Тому своєчасним є розробка відповідного пакету методичних та законодавчих документів, які б регламентували ці процеси у суспільстві.

Вивчення зарубіжного досвіду показує, що не тільки країни з перехідною економікою, але й з розвиненою системою ринкових відносин не в змозі акумулювати фінансові ресурси, достатні для повного фінансового і матеріально-технічного забезпеченні сфери освіти. Кошти державного фінансування не покривають усіх потреб, особливо в частині технічного і технологічного оснащення навчального процесу і проведення наукових досліджень.

У процесі саморозвитку ринкової соціально-економічної системи, склалася структура сумісного державно-підприємницького фінансування в системі вищої освіти з комплексом спеціальних державних мотивацій вкладення приватних капіталів у функціонування діяльності вищих навчальних закладів. Аналогічну систему має бути створено і в Україні. Становлення такої системи необхідно здійснити в максимально стислі строки. Для цього необхідних правові, організаційні та економічні дії

держави, що забезпечують формування умов для створення державно-підприємницьких структур у системі вищої школи.

Підприємницькі вигоди від вкладень капіталів у систему вищої освіти в країнах із розвинутою ринковою економікою у формі підвищення престижу фірм, реклами фінансової стабільності, можливостей використання наукового потенціалу для проведення досліджень по створенню ефективних технологій у виробництві і управлінні, ще недостатньо привабливі для підприємницьких структур, які діють у період накопичення капіталів. В цих умовах вкладання приватних капіталів у систему вищої освіти можливі тільки при дії стимулів більш вагомих, ніж безпосереднє використання їх у сфері виробництва і сфері обігу.

У комплексі економічних важелів державного впливу на мотиваційні установки підприємницьких структур по використанню фінансових ресурсів у напрямках, які відповідають інтересам держави, найбільш результативним є регулювання їх прибутків за допомогою пільгового оподаткування. Проте, для використання цього важеля в практиці оподаткування необхідна об'єктивна оцінка ефективності застосування пільг, як з позицій економічних інтересів держави, так і вигоди для підприємницьких структур при вкладенні їх прибутків у сфери діяльності, які мають державну підтримку, в тому числі і освіту.

Основою економічної зацікавленості держави в наданні пільг по оподаткуванню прибутків є можливість заміщення витрат коштів державного бюджету інвестиціями приватних підприємницьких структур і підприємств державного сектора економіки.

Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" (стаття 3.1.2.) передбачається, що балансовий прибуток зменшується на суму коштів, перерахованих до фондів установ, закладів, громадських і релігійних організацій, метою діяльності яких не є одержання прибутку, для здійснення освітньої діяльності [5]. Така форма пільг в основному розрахована на стимулювання використання прибутків, що залишаються в

розпорядженні підприємств і організацій, на інвестиції в техніко-технологічне переоснащення і розширення їх власної господарської діяльності, що в принципі відповідає сучасному стану економічних відношень.

Щоб створити умови, при яких підприємницьким структурам було б вигідно направляти частку своїх капіталів для заміщення бюджетного фінансування на освіту, охорону здоров'я, екологічні заходи тощо, необхідні принципово інші підходи. Межі статті дають змогу окреслити тільки основні напрямки досліджень цієї проблеми, а саме: обґрунтування доцільності надання державою пільгового оподаткування для такого інвестування; розробка методики визначення умов, при яких економічно вигідно робити інвестиції у неприбуткові заклади; розробка алгоритму визначення межі пільгового оподаткування без втрат з боку державного бюджету; оцінка економічної ефективності інвестицій з боку підприємницьких структур та фізичних осіб у сферу освіти та інші сфери соціального життя суспільства.

Певні нароби з проблем, які окреслені в статті, мають науковці Одеського державного економічного університету [6-12], і при поєднанні зусиль з науковцями економічних університетів України можна сподіватись на позитивне рішення цих питань у межах держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29.
2. Єгоров І. Наука вищої школи у період трансформації суспільства: можливості використання зарубіжного досвіду [Текст] // Освіта і управління. – 1998. – № 3. – С. 49-56.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития [Текст] / Шумпетер Й. – М.: Прогресс, 1987. – 523 с.
4. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (№ 284-XIV 1.12.1998р.) [Текст] // Збірник урядових нормативних актів України. – К. : Україна. – 1999. – № 2-3. – С. 18-33.
5. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» [Текст] // Відомості ВР України. – К. : Україна. – 1995. – № 4. – 28 с.

6. Корольова, Т. С. Сучасні проблеми удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування вищої школи [Текст] / Т. С. Корольова // Ринкові важелі та стимули розвитку господарчих систем. – Одеса : ІРЕНТ. – 1997. – С. 131-137.

7. Корольова, Т. С. Деякі питання щодо визначення вартості підготовки спеціаліста з вищою освітою [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : АТЗТ ІРЕНТТ. – 1997. – Вип. 1. – С. 9-13.

8. Корольова, Т. С. До питання про розвиток науки у вищих навчальних закладах в сучасних умовах [Текст] / Т. С. Корольова // Ринкові важелі та стимули розвитку господарчих систем. – Одеса : ОДЕУ. – 1997. – Вип. 1. – С. 9-10.

9. Королева, Т. С. К вопросу о поддержке высшей школы в современных условиях [Текст] / Т. С. Королева // Додаток до Вісника соціально-економічних досліджень : Сучасні інформаційні системи та методи управління підприємствами. – Одеса : ОКФА. – 1997. – Вип. 1. – С. 73-77.

10. Корольова, Т. С. Розвиток госпрозрахункових відносин у науковій сфері в Україні [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : АТЗТ ІРЕНТТ. – 1998. – Вип. 2. – С. 233-237.

11. Корольова, Т. С. До питання про джерела фінансування науково-дослідних робіт [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : АТЗТ ІРЕНТТ. – 1999. – Вип. 3. – С. 44-50.

12. Корольова, Т. С. Сучасні тенденції розвитку потенціалу наукових підрозділів вищих закладів освіти [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2000. – Вип. 6. – С. 268-272.